

- 13 ГАОО. - Ф. Р.-100. - Оп. 1. - Д. 80. - Л. 128-129.
 14 ГАОО. - Ф. Р.-100. - Оп. 1. - Д. 63. - Л. 13.
 15 ГАОО. - Ф. Р.-100. - Оп. 1. - Д. 113. - Л. 26.
 16 ГАОО. - Ф. Р.-100. - Оп. 1. - Д. 27. - Л. 48.
 17 ГАОО. - Ф. Р.-100. - Оп. 1. - Д. 111. - Л. 31.
 18 ГАОО. - Ф. Р.-100. - Оп. 1. - Д. 113. - Л. 15.
 19 ГАОО. - Ф. Р.-37. - Оп. 1. - Д. 56. - Л. 22-23.
 20 ГАОО. - Ф. Р.-37. - Оп. 1. - Д. 56. - Л. 3 об.-4, 9.
 21 ГАОО. - Ф. Р.-100. - Оп. 1. - Д. 135. - Л. 8.
 22 ГАОО. - Ф. Р.-100. - Оп. 1. - Д. 128. - Л. 5.
 23 ГАОО. - Ф. Р.-100. - Оп. 1. - Д. 55. - Л. 62.
 24 ГАОО. - Ф. Р.-36. - Оп. 1. - Д. 8. - Л. 3-4.
 25 ГАОО. - Ф. Р.-37. - Оп. 1. - Д. 47. - Л. 18.
 26 ГАОО. - Ф. Р.-36. - Оп. 1. - Д. 1. - Л. 5, 11.
 27 ГАОО. - Ф. Р.-36. - Оп. 1. - Д. 32. - Л. 1.
 28 ГАОО. - Ф. Р.-37. - Оп. 1. - Д. 9. - Л. 20.
 29 ГАОО. - Ф. Р.-36. - Оп. 1. - Д. 1. - Л. 48-52.
 30 ГАОО. - Ф. Р.-37. - Оп. 1. - Д. 56. - Л. 22.
 31 ГАОО. - Ф. Р.-36. - Оп. 1. - Д. 48. - Л. 3-4.
 32 ГАОО. - Ф. Р.-36. - Оп. 1. - Д. 26. - Л. 12; д. 32. - Л. 56.
 33 ГАОО. - Ф. Р.-36. - Оп. 1. - Д. 11. - Л. 3-5.
 34 ГАОО. - Ф. Р.-36. - Оп. 1. - Д. 28. - Л. 17.
 35 ГАОО. - Ф. Р.-36. - Оп. 1. - Д. 28-30.
 36 ГАОО. - Ф. Р.-36. - Оп. 1. - Д. 11. - Л. 21.
 37 ГАОО. - Ф. Р.-36. - Оп. 1. - Д. 27, 36, 47.
 38 ГАОО. - Ф. Р.-1142. - Оп. 1. - Д. 3. - Л. 1.
 39 ГАОО. - Ф. Р.-1142. - Оп. 1. - Д. 3. - Л. 5.
 40 ГАОО. - Ф. Р.-1142. - Оп. 1. - Д. 3. - Л. 4.
 41 ГАОО. - Ф. Р.-1142. - Оп. 1. - Д. 15. - Л. 123.
 42 ГАОО. - Ф. Р.-1142. - Оп. 1. - Д. 31. - Л. 7.
 43 ГАОО. - Ф. Р.-1142. - Оп. 1. - Д. 31. - Л. 1, 10.
 44 ГАОО. - Ф. Р.-1142. - Оп. 1. - Д. 31. - Л. 55-56.
 45 ГАОО. - Ф. Р.-1142. - Оп. 1. - Д. 60. - Л. 3.
 46 ГАОО. - Ф. Р.-1142. - Оп. 1. - Д. 76. - Л. 12-13.
 47 ГАОО. - Ф. Р.-1142. - Оп. 1. - Д. 14. - Л. 16 об.
 48 ГАОО. - Ф. Р.-1142. - Оп. 1. - Д. 61. - Л. 4-5.
 49 ГАОО. - Ф. Р.-1142. - Оп. 1. - Д. 89. - Л. 12-19.
 50 ГАОО. - Ф. Р.-1142. - Оп. 1. - Д. 89. - Л. 20.

Ірина Матяш (Київ, Україна)

ДИПЛОМАТИЧНІ АРХІВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ: ПРОБЛЕМА РЕКОНСТРУКЦІЇ

Поняття «дипломатичний архів» у міжнародній практиці прийнято розуміти як «сукупність документованої інформації, утвореної в діяльності відомства закордонних справ та його закордонних представництв»¹. Тобто, дефініція містить погляд на дипломатичні архіви як зібрання документів офіційного походження, пов'язаних із діяльністю головного органу в системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин, що здійснює свої повноваження безпосередньо та через закордонні дипломатичні представництва, консульські установи, постійні представництва при міжнародних організаціях². Йдеться про проекти та оригінали текстів міжнародних угод, дипломатичне листування, внутрішньовідомчі документи.

Саме такі документи виявлено археологами в різних країнах серед залишків праархівів. «З незапам'ятних часів у всіх народів, що досягли вже певного ступеня розвитку, існували схованки стародавніх актів офіційного походження», - наголошував видатний український архівіст В.О.Романовський³. Сенсаційними знахідками було свого часу дипломатичне листування правителів найвизначніших царств стародавньої Месопотамії - останнього царя Марі Зимлірима та вавилонського царя Хаммурапі, правителів Еталу, Ларси, Ешнунни, виявлені в царському архіві міста Марі на Середньому Єфраті, де збереглося понад 30 000 клинописних документів⁴; дипломатичне листування фараонів XVIII династії - Аменхотепа III та його сина Ехнатона (Аменхотепа IV) із сирійськими і палестинськими князями та вавилонськими і митаннійськими царями, угода єгипетського фараона Рамзеса II з царем хеттів Хаттушилем III, укладена 1296 р. до н. е. в Палестині⁵ із Тель(Ель)-Амарнського архіву, виявлені під час розкопок 1885-1888 рр. на правому березі Нілу, в колишній Амарні (Тель/Ель-Амарні), на місці резиденції фараона; архів хетського царя Суппіліліуми в Каппадокії - 20 000 табличок, виявлених на початку XX ст. під час розкопок палацового архіву міста Хаттушаш (столиці держави хетів)⁶ поблизу турецького селища Богаз-Кьой, неподалік сучасної Анкари; дипломатичний архів давньоримських жреців-феціалів, що виконували важливі функції в процедурах, пов'язаних із міжнародними зносинами, а згодом складали і зберігали міжнародні угоди, що зберігався у храмі богині вірності Фідес на Капітолії, а після пожежі 88 р. н. е.⁷ оригінали угод Риму з іноземними державами було перенесено до храму Сатурна, неподалік приміщення Сенату. Ці знахідки можна вважати першими дипломатичними архівами. Тобто, дипломатичні архіви належали до найдавніших зібрань документів, що становили найбільші цінності держави і зберігалися в особливих умовах.

Відтоді дипломатичним архівам завжди надавали виключного значення. Згідно з Віденською конвенцією про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р., архіви і документи закордонних представництв є «недоторканими в будь-який час незалежно від їх місця розташування» (ст. 24), так само як і офіційне дипломатичне листування, пов'язане з виконанням дипломатичним представництвом своїх функцій (п. 2, ст. 27), та документи і кореспонденція дипломатичних агентів (п. 2, ст. 30) у сфері їхньої діяльності⁸. Закордонні представництва впорядковують свої документи і передають на подальше зберігання відповідно до вимог, прийнятих у тій чи іншій країні. «Центральні» дипломатичні архіви створено в різні часи. Вони функціонують у складі міністерств закордонних справ (чи відповідних органів виконавчої влади) або як самостійні архівні установи і мають чітко окреслені функції.

Так, у Франції ідею про створення Архіву закордонних справ було сформульовано наприкінці XVII ст. впливовим французьким дипломатом Шарлем Кольбером, маркізом де Круасі (Charles Colbert, marquis de Croissy). Втілював його ідею вже син - Жан-Батіст Кольбер, маркіз де Торсі (Jean-Baptiste Colbert, marquis de Torcy), який 1710 р. започаткував у Версалі, королівській резиденції, архів дипломатичного відомства. Тоді, згідно з указом Людовика XIV, на державне зберігання надійшли державні (в тому числі - дипломатичні) документи кардиналів Ришельє і Мазаріні, мемуари й хроніки герцога Луї де Рувуа Сен-Симона, листування послів тощо. Зі створенням Департаменту Національних архівів Франції відповідно до декрету Установчої асамблеї від 12 вересня 1790 р. Архів МЗС зберіг свою самостійність. Більше того його не торкнулося на деякий час положення загальної архівної реформи, проголошеної Декретом від 7 мессидора другого року республіки (25 червня 1794 р.), про запровадження принципу публічності архівів. Доступ до дипломатичних архівів мали лише дипломати. Для історичних досліджень їх відкрили лише 1830 року зусиллями відомого французького історика, члена французької академії Франсуа-Огюста Міньє (François-Auguste Mignet), який розпочав тоді свою роботу на посаді директора Архіву Міністерства закордонних справ Франції, що тривала до 1848 р. Тоді-таки увесь архітектурний комплекс Версаля отримав статус музею. В сучасному зовнішньополітичному відомстві Франції (від 2009 р.) функціонує спеціальний департамент Дипломатичних архівів, у складі якого діють департамент архівів, загальний відділ і бібліотека. Йому підпорядковано також Дипломатичний архівний центр у Нанті, який зберігає колекції дипломатичних документів від XVII ст. Дипломатичні архіви Франції проводять активну наукову, евристичну, дослідницьку і виставкову діяльність.

Давню історію мають і дипломатичні архіви Росії, які ведуть свою історію від створення Московського архіву Колегії закордонних справ (1724 р.). Фонди спадкоємця цього архіву - Московського головного архіву Міністерства закордонних справ (1832-1920) та приєднаного до нього 1882 р. Державного давньосховища хартії і рукописів склали частину фондів Російського державного архіву давніх актів, що функціонує в такому статусі від 1992 р. Документи зовнішньополітичного відомства сучасного періоду зберігаються також у спеціальному підрозділі Історико-архівного департаменту МЗС РФ.

1833 р. із ініціативи Державного секретаря США Л. Мак-Лейна та відповідно до рішення Президента США Е. Джексона в складі Державного департаменту в процесі його реорганізації з'явилися Бюро дипломатичних справ та Бюро консульських справ, завдання яких полягали в упорядкуванні документів зовнішньополітичної діяльності уряду США та дипломатичних установ, підготовці до ратифікації міжнародних договорів, реєстрації, індексуванні та зберіганні дипломатичного листування⁹. Згодом функції зберігання дипломатичних документів було закріплено за двома іншими підрозділами: Бюро архівів та бібліотеки (1882), де зберігалися міжнародні договори, дипломатичні ноти, документи Континентальних Конгресів, пов'язані з міжнародними відносинами та інші документи, утворені до 1870 р., та Бюро індексів і архівів (1894), куди надходило дипломатичне та консульське листування. Заходами цих бюро Державного департаменту було розпочато публікацію серій дипломатичних документів (мирних договорів, конвенцій, листування)¹⁰. Від 1934 р. документи Бюро архівів та бібліотеки передано на зберігання до Національного архіву США.

У жовтні 1991 р. при Офісі історика в Державному департаменті було створено Консультативний комітет з історичної дипломатичної документації в складі 9 членів (історики, політологи, архівісти, юристи-міжнародники), 6 із яких - представники професійних організацій: Американської історичної асоціації, Американської асоціації політичних наук, Товариства американських архівістів, Американського товариства міжнародного права, Товариства істориків міжнародних відносин США; 3 («великі») - відомі в галузі міжнародних відносин учені. Історик Державного департаменту працює як виконавчий секретар Комітету, який збирається щонайменше чотири рази на рік. Консультативний комітет розглядає звіти, розробляє рекомендації в сфері своєї компетенції, консультує з усіх аспектів процедури розсекречування дипломатичних документів, дає рекомендації історичному Державному департаменту щодо відбору документів для публікації.

Документи німецької дипломатії від 1867 року, а також міжнародні договори Федеративної Республіки та її юридичних попередників зберігає Політичний архів МЗС ФРН. Політичний архів має статус державного архіву, який надає вільний доступ до документів, окрім підрозділів зовнішньополітичного відомства, для історичних досліджень, у тому числі розташовуючи довідкову інформацію на веб-сайті МЗС. Із метою сприяння поглибленню контактів із громадськістю МЗС регулярно проводить Дні відкритих із публічними архівними виставками, опубліковано «Біографічні відомості про Керівництво німецького зовнішньополітичного відомства 1871-1945».

У збереженні інституційної пам'яті полягає місія Архіву польської дипломатії, задекларована в його установчих документах. У фондах його секції «Міністри закордонних справ» зберігаються біографічні матеріали 39 колишніх керівників польської дипломатії за 1918-2014 рр., в секції «Штаб-квартири МЗС» - інформація про історію та зовнішній вигляд штаб-квартир МЗС і окремих установ за кордоном, відео документи фіксують традиції польської дипломатії. Архів є структурним підрозділом Бюро архівів і управління інформацією МЗС, до завдань якого належать участь у конференціях, співпраця з іншими архівами, пошук експонатів для організації виставок, що є одним із найцікавіших способів репрезентації історії польської зовнішньої служби. Стимулом історичних досліджень у сфері історії зовнішньополітичної служби є Конкурс на кращу публікацію про історію польської дипломатії і зовнішньої політики Польщі з призовим фондом у 15 тисяч злотих, який щорічно від 2013 р. оголошує Міністр закордонних справ Польщі.

У МЗС Італії Відділ історичної дипломатичної документації та архів після реорганізації центрального апарату 2010 р. включено до складу Відділу аналізу, планування та історичної дипломатичної документації, що займається аналізом та дослідженням з питань та перспектив

зовнішньої політики, що мають стратегічне значення для країни. Завдання Відділу історичної дипломатичної документації полягають у забезпеченні збереженості історичних документів, пов'язаних із зовнішньополітичною діяльністю, зберіганні оригіналів нечинних міжнародних документів, систематичному збиранні архівів з головного управління та закордоном, забезпеченні доступу до них у порядку, передбаченому чинним законодавством, публікація італійських дипломатичних документів, експозиційна діяльність та забезпечення функціонування бібліотеки. Історичний дипломатичний архів відповідає за зберігання та інвентаризацію історичних документів, утворених у діяльності центрального апарату міністерства та дипломатичних і консульських представництв за кордоном, а також забезпечує доступ до архівної інформації. В архіві зберігаються документи від початку XVIII ст.: місії Сардинії у Відні (1707-1859); місії Сардинії в Парижі, Берні, Гаазі та Мадриді (1718-1861); місії в Лондоні (1730-1860); місії та консульства Королівства Сардинії в Росії (1783-1861); місії та консульства Великого герцогства Тоскани в Римі (1737-1861); державного секретаря закордонних справ королівства Сардинії (1799-1861); консульства великого герцогства Тоскани в Римі (1817-1853) тощо.

Переважно дипломатичні архіви є структурними підрозділами зовнішньополітичних відомств, які зберігають історичні і сучасні фонди або лише сучасні (в тому числі від другої половини XX ст.). У другому випадку історичні дипломатичні архіви зберігаються в «неспеціалізованих» архівах і не становлять цілісного комплексу з «сучасними». Така ситуація склалася і в Україні. Галузевий державний архів МЗС України є структурним підрозділом (відділом) МЗС і функціонує в такому статусі від квітня 2004 р., успадкувавши свої функції і завдання від Архіву МЗС УРСР (1951-1993) та Історико-архівного управління МЗС України (1993-2004). ГДА МЗС України зберігає дипломатичні документи від 1945 р., а документи, що утворилися в діяльності органів української дипломатичної служби на перших етапах її формування розпорошені в різних фондах та колекціях державних архівів і приватних документальних зібрань в Україні та за кордоном. Відтак постає проблема з'ясування місць зберігання українських дипломатичних архівів та реконструкції їх складу і змісту.

Значна частина документів перших українських дипломатичних установ доби визвольних змагань 1917-1921 рр. після тривалої європейської одиссеї повернулися в Київ у складі української частини так званого «Празького Російського Архіву», переданого чехословацьким урядом УРСР згідно з «дарчим актом» від 30 серпня 1945 р. Історія передавання празьких архівів достатньо досліджена українськими і зарубіжними науковцями¹¹. Ці архіви зберігаються нині в ЦДАВО України та ЦДАГО України й відкриті для наукових пошуків. Документи, які можна вважати такими, що належать до дипломатичних архівів, зберігаються в фонді графа М. Тишкевича у ЦДАЛ України, надходять у оригіналах чи копіях до ЦДАЗУ, бібліотек національних університетів «Києво-Могилянська академія» та «Острозька академія» та інших українських установ пам'яті. Крім того, велика частина українських дипломатичних документів залишилися за межами України й нині перебуває в складі фондів державних та недержавних архівних установ або в приватних колекціях.

Найбільше дипломатичних документів було зібрано в Музеї визвольної боротьби України в Празі (1925-1948 рр.), фонди якого частково повернулися в Україну, а частково залишилися у фондах Державного архіву Чеської Республіки (Narodni archive Ceske Republiky, f. Ukrajinske museum, Praha, (1659) 1925-1948) та Слов'янської бібліотеки Національної бібліотеки Чеської Республіки. Під час діяльності МВБУ, що відбувалася в надзвичайно складних умовах, його архівні фонди формувалися переважно з приватних колекцій і документів дипломатичних та інших державних установ, що припинили своє існування й не мали перспектив повернутися на рідну землю, де більшовики встановлювали свою владу в усіх сферах. На потребі підготовки упорядкування документів установ ЗУНР і можливості подальшого передавання їх до МВБУ наголошував громадсько-політичний діяч, дипломат Андрій Жук. У листі до президента ЗУНР Є. Петрушевича 14 березня 1924 р. він сформулював цю проблему, вбачаючи в діяльності ліквідаційної комісії установ ЗУНР істотний недолік - недостатню увагу до документів цих установ. Звертаючи увагу президента на те, що справа створення «Товариства Музей-Архів» «продумана широко і солідно та є всяка впевненість, що з сеї інституції вийде те, що нам тепер треба на еміграції - утворення українського Раперсвілю»¹²,

А.Жук пропонував «як держатель архівних і музеальних річей» доручити впорядкування документів «Державного архіву ЗУНР» відповідальній особі із подальшим переданням цього архіву до МВБУ. Проте, ідея видатного громадського діяча не знайшла завершеного втілення. Багато документів дипломатичної служби ЗУНР зберігаються в архівних зібраннях країн Європи та Північної Америки. З огляду на реальну загрозу фондам музею ще від кінця 1920-х рр. велися гострі дискусії про місце розташування цієї інституції та потребу перенесення її на північноамериканський континент.

Каленик Лисюк пропонував профінансувати спорудження будинку для фондів МВБУ в Швейцарії, вивезти матеріали музею до Франції або Великої Британії¹³. Михайло Єремійв висловлювався за створення Женевської філії МВБУ. «Мій добірок майже нікому невідомий, він є немалий, - писав колишній дипломат 16 липня 1946 р. до керівництва МВБУ. - 40 томів бюлетеню¹⁴, десятка півтора брошурок і тисячі артикулів на всіх європейських мовах; не кажучи вже про переклади, вистави, концерти, фото-архіви і т. і. ... думаю, що цей матеріал міг би скласти основу тутешньої філії і що можна було б направляти матеріал поки що сюди з тих країв з якими Вам важко комунікувати. Я подбаю не лише про приміщення а і про упорядкування, але з одинокою умовою, щоб Ви мене офіційно зробили Вашим кореспондентом та завідувачем Вашою філією»¹⁵. Очевидно, на етапі переговорів, М.Єремійв не хотів розкривати повністю склад свого документального зібрання, що було одним із найцінніших серед збірок української еміграції і містило як документи дипломатичних місій, інформаційних бюро, так і документи особового походження видатних дипломатів доби визвольних змагань 1917-1921 рр. Далі впродовж усього життя він намагався одноосібно чи в співпраці з іншими українськими емігрантами створити на базі власного зібрання український (чи навіть слов'янський) архівний чи архівно-бібліотечний центр і відкритим доступом для дослідників.

1944 р. у Вінніпегу розпочав свою діяльність Осередок української культури і освіти із архівом-музеєм у своєму складі. Тут знайшли осідок документальні зібрання колишніх українських дипломатів: Івана Боберського, Андрія Ливицького, Миколи Мандрики, Євгена Онацького, Володимира Сікевича, Євгена Слабченка, дипломатичні документи УНР та ЗУНР тощо. Згодом Український національний музей у каліфорнійському Онтаріо заснував Каленик Лисюк, позиціонуючи його як спадкоємця МВБУ. Загалом у другій половині ХХ ст. у США та Канаді було створено низку архівів-музеїв, до яких на схилі земного життя колишні українські дипломати передавали свої збірки. Добровільні документальні пожертви, на відміну від способу формування фондів МВБУ в Празі, залишалися основним способом комплектування архівів-музеїв на чужині. Головна споника документальних пожертв полягала в сподіванні на збереження документів та можливість запровадження інформації, що містилася в них, до наукового обігу. Це було надзвичайно важливо для власників переданих колекцій, котрі мріяли про повернення на рідну землю якщо не власних зібрань, то хоча б згадки про них. Відповідно потрапляли до архівів також і документи офіційного походження, оскільки серед українських емігрантів були державні службовці різних рангів (від міністрів до працівників канцелярій) міністерств та відомств УНР, які свого часу вивезли ці документи, та дипломати, котрі зберегли у власних колекціях документи дипломатичних місій. Більша частина таких фондів залишилася в тих країнах, де було завершено їх формування. Менша - за різних обставин повернулася в Україну. Документи офіційного і особового походження, які залишилися за межами України, зберігають колосальний джерельний потенціал для вивчення історії міжнародних відносин та персоналій видатних дипломатів. Їх можна умовно назвати «Дипломатичний архів української еміграції». Він потребує спеціального вивчення як з точки зору складу і змісту документів та джерельного потенціалу щодо дослідження історії розвитку міжнародних відносин України, персоналій видатних дипломатів та історії дипломатії, так і з точки зору можливості повернення цих документів в Україну.

Складовою «Дипломатичного архіву української еміграції» є Світова збірка україніки та Дипломатичний архів Євгена Слабченка, збирання яких він розпочав наприкінці 1950-х років. Саме Є. Слабченко першим серед власників документальних зібрань запровадив термін «дипломатичний архів», розуміючи його ширше, ніж нині прийнято в міжнародній практиці: як колекцію документів, що утворилися в діяльності дипломатичних установ, особистих документів дипломатів тощо. Колекціонер розшукував і включав до складу своєї колекції

як оригінали та копії міжнародних угод, офіційних документів, утворених у діяльності дипломатичних представництв, так і особисті документи дипломатичних працівників, їхні документальні колекції, мапи та фотодокументи різних часів, друковані матеріали та газетні витинки на теми міжнародних відносин та дипломатії. Такі підходи до формування документальних зібрань були типовими серед українських емігрантів і водночас закладали проблему датування документів, оскільки до колекцій часто включалися газетні витинки без дати і назви видання, недатовані документи, неатрибутовані фото.

Під час формування «збірки і архіву» найтісніший зв'язок Є. Слабченко підтримував із відомим українцями, колишніми дипломатами, - власниками великих документальних зібрань: Михайлом Єремїєвим та Євгеном Бачинським (попри напружені особисті стосунки між ними) та планував об'єднати всі зібрання для створення української музейно-архівної установи на чужині. Її перлинами, з погляду Є. Слабченка, мали б бути придбані ним збірка капітана Святослава Шрамченка, українська бібліотека роду Кочубеїв (як уважав колекціонер, «бібліотеку князя М.М.Кочубея»), бібліотека та архів директора Вілла-Франкської зоологічної станції Григорія Трегубова, матеріали Михайла Токаржевського-Карашевича про дипломатичну діяльність; архів дипломатичних нот, переданий вдовою дипломата, яка наполягала на анонімності документальної пожертви; особисті документи українських дипломатів. Для популяризації своєї ідеї невтомний збирач систематично подавав інформацію про нові надходження до збірки в пресу, та на пораду М. Єремїєва, заснував ще й «Вісті Збірки». В квітні 1964 р. у складі Збірки і Дипломатичного архіву налічувалося 4 780 позицій. Архів мав 5 700 вирізок про Україну, Київ, 359 мап України, 240 фотографій тощо.

«Архів Слабченка», що містив унікальні джерела з історії української дипломатії періоду її становлення за доби УНР та Української держави, в майбутньому, за задумом власника, мав потрапити в Україну. У березні 1963 р. (незадовго до раптової смерті), як щирий патріот України, колекціонер наголошував: «збірка Української і мій архів будуть перевезені в Швейцарію і я вже дістав гарантію від швейцарських офіційних чинників, що збірка і архів будуть передані лише в розпорядження Уряду Суверенної України»¹⁶.

Однак доля цього документального зібрання повторила історію багатьох документальних скарбів, які досі, всупереч мріям їхніх утворювачів (Євгена Бачинського, Михайла Єремїєва, Андрія Жука, Івана Огієнка, Яна Токаржевського-Карашевича та ін.), не знайшли шляху на батьківщину. Архів Євгена Слабченка перебуває нині в приватній власності у Франції. Далеко за межами України зберігаються також великі документальні колекції Євгена Бачинського, Володимира Винниченка, Дмитра Донцова, Михайла Єремїєва, Андрія Жука, Євгена Онацького, Яна Токаржевського-Карашевича та ін. Значні зусилля щодо забезпечення збереженості таких колекцій зробили архівні та музейні установи Канади та США. В американських та канадських архівах зберігаються документи Міністерств закордонних справ УНР, Української Держави, ЗУНР та підпорядкованих їм дипломатичних установ: Надзвичайних дипломатичних місій УНР в Італії, Австрії, Угорщині, Німеччині, Швейцарії, Румунії, США; Дипломатичних представництв ЗУНР у США та ін. Важливі дипломатичні документи містять зібрання особового походження. Наприклад, у фонді Михайла Єремїєва в Бібліотеці та архівах Канади відкриті документи НДМ УНР в Франції, Італії, Швейцарії, інформаційні бюлетені, що видавалися дипломатичними місіями, повне зібрання бюлетеню «Офініор», листування з колишніми українськими дипломатами (Дмитром Дорошенком, Микитою Мандрикою, Аркадієм Марголіним, Володимиром Сікевичем, Яном Токаржевським-Карашевичем, Михайлом Тишкевичем та ін.), документи родини Андрія Чехівського тощо. Джерела до історії української дипломатії містить документальне зібрання Євгена Бачинського в Бібліотеці Карлтонського університету в Оттаві. В архіві Наукового товариства імені Шевченка у Нью-Йорку зберігаються фонди Айтала Вітошинського, Яна Токаржевського-Карашевича, збірка документів з Паризької мирної конференції 1919-1920 рр.

Документи, утворені в діяльності українських дипломатичних установ збереглися також у фондах Центрального військового архіву (Centralne Archiwum Wojskowe im. mjr Bolesława Waligóru) у Варшаві. Зокрема, в першому відділі архіву «Архівні документи за 1908-1939 рр.» відкрито дипломатичне листування уряду УНР з посольствами в Латвії, Фінляндії, Туреччині, Німеччині, Румунії, Бельгії, Чехо-Словаччині; документи, що відтворюють діяльність

Уряду УНР в екзилі щодо об'єднання української діаспори в міжвоєнний період, звіти про фінансування дипломатичних представництв УНР у інших державах, інформація про діяльність Українського наукового інституту тощо.

Очевидно, що це лише приклади, які показують розпорошеність «Дипломатичного архіву української еміграції». Такі документи зберігаються в архівах різних країн світу. Документи, які залишилися за межами України, мають колосальний джерельний потенціал для вивчення історії міжнародних відносин та персоналій видатних дипломатів. Відтак актуальним завданням є реконструкція «Дипломатичного архіву української еміграції», яка сприятиме глибшому вивченню історії української дипломатії та формуванню її репрезентативної джерельної бази, тим самим - заповненню лакуни в архівних інформаційних ресурсах, що утворилася внаслідок переміщення значних документальних масивів через виїзд державних службовців УНР та неможливість їх повернення в Україну після припинення діяльності дипломатичних місій. У зв'язку з тим, що документи зберігаються в державних архівах і є власністю тієї країни, де зберігаються, питання про повернення таких зібрань в Україну потребує офіційних домовленостей на державному рівні або створення цифрових копій. Ще більшу проблему складає виявлення та описування документів, які перебувають у приватній власності. Однак, на першому етапі видається логічним проведення робіт із виявлення дипломатичних документів в українських архівних зібраннях за кордоном та укладання електронного реєстру «Дипломатичного архіву української еміграції». Тим більше, що багато зарубіжних архівів проводять активну роботу з оцифрування своїх зібрань і тим самим значно розширюють доступ до архівної інформації, що міститься в них. Створення такого реєстру відкриє дорогу подальшим дослідженням у цій сфері.

¹ Матвієнко В.М., Гайдуков Л.Ф. Архіви дипломатичні //Українська дипломатична енциклопедія. У 2-х т. Т. 1. - К.: Знання України, 2004. - С. 81-82.

² Див.: Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики»// ВВР. - 2010. - № 40, ст. 527; зі змінами - ВВР. - 2015. - № 4, ст.13; Закон України «Про дипломатичну службу»// ВВР. - 2002. - № 5, ст. 29; зі змінами - ВВР. - 2014. - № 20-21, ст.745.

³ Романовський В. Нариси з архівознавства: Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах. - Харків, 1927. - С. 8.

⁴ Зінченко А. Історія дипломатії: від давнини до нового часу. Навч. посібник. - Вид. 2-е, доповнене. - К.: Проза, 2005. - С. 31.

⁵ Церетели Г.В. Архивы классической древности (Греция и Рим)// История архивного дела в классической древности, в Западной Европе и на мусульманском Востоке: лекции, читанные слушателям Архивных Курсов при Петроградском Археологическом Институте в 1918 году - С.-Пб, 1919. - С. 32.

⁶ Бржостовская Н.В. Архивы и архивное дело в зарубежных странах (история и современная организация): Учебное пособие. - М., 1971. - С. 12.

⁷ Маяковский И.Л. Архивы и архивное дело в иностранных государствах. Вып. 1: Архивы и архивное дело в рабовладельческих государствах древности и в эпоху феодализма: пособие для студентов Московского государственного историко-архивного института. - М., 1959. - С. 44.

⁸ Див.: Про ратифікацію Віденської конвенції про дипломатичні зносини: Указ Президії Верховної Ради Української РСР // ВВР. - 1964. - № 13, ст. 199.

⁹ Див.: Левченко Л.Л. Архіви і архівна справа Сполучених Штатів Америки: історія та організація. - Миколаїв: Іліон, 2013. - С. 306.

¹⁰ Там само. - С. 310.

¹¹ Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів: Історико-архівні нариси. - К., 2005. - 160 с.; Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945-2010). - Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2011. - 544 с.; Палієнко Марина. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). - К.: Темпора, 2008. - 688 с.; та ін.

¹² Бібліотека і архіви Канади, Andry Zhuk fonds, R2297-0-3-E, vol.24, pl.6.

¹³ Мушинка М. Вказ. праця. - С. 81.

¹⁴ *Йдеться про бюлетень «Офініор», який редагував М.Єремійв.*

¹⁵ ЦДАГО України. - Ф. 269. - Оп. 1. - Спр. 463. - Арк. 56.

¹⁶ Листування Євгена Деслава /Упор., вступна стаття й коментар о. Юрія Мицика. - К., 2009. - С. 124.